

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Докторант Стефан Лельов Stefan Lelyov, PhD Student
Институция Affiliation	Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките; Научен архив – Българска академия на науките Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences; Scientific Archive – Bulgarian Academy of Sciences
Заглавие Title	МЕЖДУ ТРАДИЦИОННОТО И РЕВОЛЮЦИОННОТО. ПОГЛЕД ВЪРХУ ИДЕОЛОГИЧЕСКОТО РАЗЕДИНЕНИЕ НА КОНСЕРВАТИЗМА ВЪВ ВАЙМАРСКА ГЕРМАНИЯ И „КОНСЕРВАТИВНАТА РЕВОЛЮЦИЯ“ КАТО КУЛТУРНО ЯВЛЕНИЕ BETWEEN THE TRADITIONAL AND THE REVOLUTIONARY. A LOOK AT THE IDEOLOGICAL DISUNITY OF CONSERVATISM IN WEIMAR GERMANY AND THE „CONSERVATIVE REVOLUTION“ AS A CULTURAL PHENOMENON
Страници Pages	450–460
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-450/

МЕЖДУ ТРАДИЦИОННОТО И РЕВОЛЮЦИОННОТО. ПОГЛЕД ВЪРХУ ИДЕОЛОГИЧЕСКОТО РАЗЕДИНЕНИЕ НА КОНСЕРВАТИЗМА ВЪВ ВАЙМАРСКА ГЕРМАНИЯ И „КОНСЕРВАТИВНАТА РЕВОЛЮЦИЯ“ КАТО КУЛТУРНО ЯВЛЕНИЕ

Докторант Стефан Лельов

Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките;

Научен архив – Българска академия на науките

Резюме: Катастрофалният край на Първата световна война и последиците от него за Германия поставят консервативната мисъл и интелигенция в страната на кръстопът – между отчаяни опити да запазят части от предвоенната нормалност и сблъсъка с нови „революционни“ идеи, необичайни за традиционния консерватизъм. Тази обстановка ражда движението, което ще остане известно с названието „консервативна революция“ – група млади интелектуалци, които трансформират следвоенната дясна мисъл. Настоящата статия цели да хвърли поглед върху състоянието на традиционния консерватизъм във Ваймарската република, появата на тази „консервативната революция“ като културно явление и основните идеи на някои по-видни нейни представители.

Ключови думи: Ваймарска република; консервативна революция; Карл Шмит; Ернст Юнгер; консерватизъм; Германия.

Катастрофалният край на Първата световна война и последиците от него за Германия поставят консервативната мисъл в страната в особено неудобно положение. Революционните надигания, крахът на империята и заменянето ѝ с демократична република, която е изцяло чужда на германците, както и унижението от Версайския договор изправят консервативната инте-

лигенция на кръстопът – между отчаян опит за поддържане на традиционните консервативни представи и, колкото и парадоксално да звучи, възприемане на новия революционен дух, но с консервативни цели.

Настоящата статия цели да разгледа аспекти от това необичайно идейно разединение на консервативната мисъл и идеология във Ваймарска Германия в контекста на смутната следвоенна обстановка и духа на времето, както и няколко различни визии от новите консервативни среди, останали известни с парадоксалния термин „консервативна революция“.

Новата република, изградена от пепелта на Вилхелмовия райх, останала известна като Ваймарската република, от самия си генезис се гледа с недоверие масово сред немското общество, включително сред интелектуалния елит. Бидейки първият демократичен експеримент в страната и осланияйки се на принципи като либералната демокрация, които мнозина считат, че са чужди на Германия и са „внесени“ отвън, всичко това още повече засилва усещането, че победителите във войната освен всичко останало, налагат и своя идеологически модел чрез самата република. При това положение традиционните консерватори, както и революционните такива, се намират в режим на опозиция, обаче за разлика от вторите, те таят надежда за постепенно поправяне на положението на Германия чрез способите на републиката. Почти всичките традиционни консерватори са малко или много плод на края на XIX век. Това са лица като Макс Вебер, Фридрих Майнеке, Ернст Трьолтш, Томас Ман и др.¹ При монархическия режим някои от тях биха могли да бъдат наречени и либерали, но спрямо новото положение те сформират основата на Ваймарския умерен консерватизъм. Всеки споменат вярва до една или друга степен в монархията, не е доволен от положението на Германия, но се опитва да се приспособи спрямо обстоятелствата. Гледат да участват в политическия живот на страната, като Макс Вебер например дори участва в създаването на Ваймарската конституция, като по този начин се опитват, доколкото е възможно, да внесат малко от стария консерватизъм: в случая, оформянето на ролята на президента на републиката, който да има достатъчно правомощия, за да попречи на изцяло „парламентарен режим“². Цялостно обаче влиянието на традиционните консерватори в новото динамично следвоенно време изглежда повече като остатък от отминала епоха. Почти невъзможната задача да се „консер-

¹ Klemperer, Klemens von. *Germany's New Conservatism. Its History and Dilemma in the Twentieth Century*. Princeton University Press, 1968, pp. 92-93.

² Ibid. pp. 93-95.

вира“ нещо, което изглежда изцяло изчезнало, като монархията и довоенното положение, поставя традиционния консервативен елит в ролята на субект със затихващи функции и дава широко поле на развитие на един „нов“ консерватизъм.

Може ли консерватизмът да бъде революционен?

„Консервативната революция“ е термин, популяризиран от швейцарския историк Армин Молер в основното му изследване „Консервативната революция в Германия – 1918-1932 г.“³, който се отнася до широка група млади интелектуалци, преживели краха на Германската империя в Световната война, много от които са и участвали на фронта. Крайно отблъснати от Ноемврийската революция и следвоенната реалност, те отхвърлят както буржоазно-либералната, така и болшевишката визия за бъдещето на Европа⁴. Същевременно обаче не поддържат и илюзиите на „вилхелминския“ консерватизъм. Ако приемем традиционната представа за политическите настроения във Ваймарската република за двете главни „крила“ - едното, основно движено от част от едрата буржоазия, иска укрепване на новия демократичен ред, запазване на модела на републиката и управлението в Германия да се разпределя между дясноцентристки и социалдемократически партии, докато другото е представено от средите, които мечтаят за реставриране на монархическата политическа структура⁵ (традиционните консерватори, за които вече споменахме) - то „консервативната революция“ не спада към нито едно от двете, макар и постепенно да измества ролята на старото дясно. За разлика от гореспоменатите носталгии по монархията те искат да очертаят пътя на един „нов“ национализъм, който е свободен от стария „Вилхелмизъм“. Световната война, както и Ноемврийската революция те виждат като необратими процеси, последиците от които неизбежно изискват този нов национализъм⁶. Писателят Георг Фридрих Юнгер, брат на известния герой от войната и представител на движението Ернст Юнгер, пише следното:

³ Вж. **Mohler**, Armin. *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932. Ein Handbuch*. 3 rd ed. Darmstadt, 1989.

⁴ **Николов-Зиков**, Петър, **Тодорова**, Ирена. *Политическият консерватизъм. От Бърк и Дьо Местр до Орбан и Тръмп*, София, 2017, с. 249 – 250.

⁵ **Митев**, Йордан. **Узунов**, Филип. *Политическа история на Западна Европа и САЩ (1918 – 1945)*, Велико Търново, 1994, с. 39.

⁶ **Woods**, Roger. *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*. Ipswich, Palgrave Publishing, 1996, p.1

„Ноемврийските сътресения сблъскаха [национализма] с нови, жизненоважни проблеми. Променен в своята същност, форма и цели, той възникна от колапса на Вилхелмската държава, вече необвързан от трона и не възпрепятстван от него, следователно и вече по-свободен сам по себе си, по-агресивен и по-опасен от всякога преди. Той мина през такава трансформация, че вече не може да бъде сравняван с това, което хората наричаха националист преди 1918, преди 1914 г.“⁷

Защо обаче революция? Някои автори отхвърлят термина, подчертавайки неговата нелогичност, като предпочитат термина „неоконсерватори“, като по-точно описващ движението. В действителност терминът е доста противоречив, но отчасти основата му е да руши традиционната представа за закостенелия, зависим от монархията консерватизъм (заедно с това и отхвърляне на всякакви идеи за реставриране на монархията). Целите, макар за някои утопични⁸, в основата си са силно консервативни. Крайната цел е достигане до т. нар. „народно общество“ (Volksgemeinschaft), основаващо се на традиционни немски ценности, макар и не на монархически такива⁹. За тази цел в действителност следвоенното модерно общество трябва да бъде разрушено. Така „новият“ консерватизъм не се нуждае от монархия, а от революция. Също нетипично и може да се каже „революционно“ е възприемането на аспекти от социализма¹⁰, пречупени през краен антимарксистки прочит. Революционните методи трябва да бъдат използвани за защитата на консервативните принципи от либерализма и болшеvizма. По този начин „консервативната революция“ търси подкрепа както сред интелигенцията и буржоазията, така и сред пролетариата¹¹.

Сред по-значителните представители на „консервативната революция“ влизат имената на Мьолер ван ден Брук, Ернст Юнгер, Карл Шмит, Вернер Зомбарт, Едгар Юнг, Освалд Шпенглер и др. Въпреки че всички гореспоменати са групирани в това движение, то идеите им са изключително разнородни. В следващите редове ще разгледаме някои от тях с цел да илюстрираме

⁷ Ibid. p. 1

⁸ Петър Николов-Зиков и Ирена Тодорова пишат, че целите, които си поставя „консервативната революция“, в крайна сметка спадат в категорията на „утопичното“, което ги прави „неконсервативни“. Николов-Зиков, П., И. Тодорова. Политическият консерватизъм... с. 261.

⁹ Woods, Roger. The Conservative Revolution... p. 2

¹⁰ Някои представители, като например Шпенглер, се обявяват за социалисти, а други като Артур Мьолер ван ден Брук заимстват елементи от социализма.

¹¹ Николов-Зиков, Петър. Тодорова, Ирена. Политическият консерватизъм... с. 251.

различни аспекти на новата консервативна мисъл, започвайки с Карл Шмит и критиката му на либерализма.

Карл Шмит и критиката му на либерализма

Един от най-влиятелните представители на „консервативната революция“ е блестящият юрист, преподавател в множество немски университети и политически мислител – Карл Шмит. Автор е на множество книги като „Диктатурата“ (1921 г.), „Политическата теология“ (1922 г.) и „Духовно-историческото състояние на съвременния парламентаризъм“ (1923 г.), чрез които се установява като значително име на авторитарната консервативна мисъл. Неговият най-значителен труд се оказва публикуваният за пръв път през 1927 г. „Понятието за политическото“ („Der Begriff des Politischen”)¹². Книгата представлява най-вече яростна критика към световния либерален модел (а в частност и към Ваймарската република). Най-основна мишена е това, което той определя като либерално лицемерие и наивен опит да се надраснат политически реалности, които са движели световната политика и действителност стотици години (като базовото разграничение на приятел-враг), заменяйки ги с лишени от стойност, „замаскирани“ термини.

Шмит развива тезата, че индивидуалистичната същност на либерализма води до „деполитизация“ в борбата му срещу силната държавна власт. Воден главно от принципите за индивидуалната свобода, частна собственост и свободна търговия, либералният модел създава недоверие към всякаква форма на традиционна и държавна власт, но никога, пише Шмит, не създава *позитивна* теория за държавата и политиката. Тази подмяна на либералната система прави, като противопоставя на традиционната държавна власт етиката (патоса за индивидуалната свобода, демократичните ценности) и икономиката (свободната търговия и сделката). В миросгледа на либерала, според Шмит, посегателството върху частната собственост, свободите и свободната конкуренция представляват най-висша форма на насилие, затова и се придава такова „демонично“ звучене на властта и политическото. Естествено, деполитизацията за него представлява единствено илюзорно подменяне на термини и понятия:

„Така политическото понятие борба става в либералното мислене, стопански, конкуренция, а от ‚духовната‘ страна – дискусия; вместо ясното разграничаване между двата различни статуса ‚война‘ и ‚мир‘, се появява динамиката на вечната кон-

¹² Пак там. с. 259.

курения и вечната дискусия. Държавата става така общество: от етически-духовната страна, тя е идеологично-хуманитарна представа за „човечество“; от друга страна, тя става икономикотехническо единство на една система за производство и обръщение. Дадената в ситуацията на борбата изцяло себеразбираща се воля да бъде отблъснат врагът става рационално построен социален идеал и програма, тенденция, стопанска калкулация“¹³.

Шмит констатира, че икономиката и, следователно, пазарът в либералния свят е заменил ролята на „политическото“ - а именно, че е станал основен политически и военен двигател. Позовавайки се на икономиста Йозеф Шумпетер, той определя това явление като прикрита форма на империализъм, умело и скришно подменила нелибералната представа за водене на политика:

„Един империализъм, чиито основания са икономически, ще се опита, естествено, да доведе Земята до състояние, в което безпрепятствено да прилага своите икономически властови средства, като ембарго върху кредитите, ембарго върху суровините, сриване на чужди валути и т.н.“¹⁴

Всичко това, разбира се, се отнася до либералната демокрация, но не задължително към демокрацията като цяло. Като алтернатива на либерализма Шмит все пак вижда „власт на народа“ под нелиберална форма, реализирана от авторитарно управление¹⁵.

Влиянието, което Шмит оказва върху интелектуалните и политически среди, е значително. Известно е, че повлиява на немския генерал Курт фон Шлайхер, който е сред обкръжението на президента Хинденбург и служи като военен министър и за кратко канцлер в началото на 30-те години, непосредствено преди Адолф Хитлер да заеме тази позиция. В годините след идването на националсоциалистите на власт за разлика от други представители на „консервативната революция“, както ще разгледаме по-нататък, Шмит съдейства активно на режима, макар и до голяма степен по прагматични причини, превръщайки го в един от мостовете между движението и националсоциализма.

Ернст Юнгер и революционният национализъм

Писателят и ветеран от Световната война Ернст Юнгер ни дава малко по-различен поглед към „консервативната револю-

¹³ Шмит, Карл. *Понятието за политическото*. София, 2008, с. 70

¹⁴ Пак там. с. 76.

¹⁵ Николов-Зиков, Петър. Тодорова, Ирена. *Политическият консерватизъм...* с. 260.

ция“. Юнгер служи в немската армия дълги години, проявява изключителна храброст на Западния фронт по време на войната, за което е награден с Железен кръст, а впоследствие става и един от най-младите войници, получили ордена за най-високо военно отличие „Pour le mérite“. Военната му служба продължава дори и след войната, като се уволнява от армията чак през 1923 г.¹⁶

През 1920 г. публикува на свои разноски мемоара си „Бури от стомана“ („In Stahlgewittern“), съпоставим по значимост с „На Западния фронт нищо ново“ („Im Westen Nichts Neues“) на Ремарк, но без стриктно антивоенното му послание, който носи известност на Юнгер в цяла Германия. През 1925 г. започва да пише политически есета за консервативното списание Die Standarte, в които развива идеите си за един „нов“ национализъм, който впоследствие ще стане известен като „революционен национализъм“¹⁷, поставяйки го като най-виден представител на „военното“ крило на „консервативната революция“.

Юнгер призовава за национализъм, уповаващ се на „вратата в жизнената сила“ на нацията, който да работи в хармония със силите на индустрията. За разлика от традиционните консервативни и националистически представи, той не е никак враждебно настроен към технологиите на „модерността“, дори напротив – национализмът трябва да възприема изцяло „града“, „машините“ и „масите“. Същевременно, подобно на Мьолер и Шмит, той отхвърля либерализма, който след Световната война се е доказал, че е единствено „пропаганден инструмент“, чиято цел е единствено да деморализира опонентите на Съединените щати. Според Юнгер зад либералната фасада и парламентаризма на САЩ стои силното сътрудничество между американския Военен щаб и индустрията – истинската причина за техния прогрес и успех. Така неговият „революционен национализъм“ от една страна е традиционно антилиберален, но от друга има силна модернистична нотка, нехарактерна за национализма. Според Юнгер динамичността на модерния свят прави връщането към стария традиционен ред невъзможно, но същевременно отхвърля и „либерално-демократичното раздробяване на националната воля“¹⁸.

Юнгер развива идеята за „постоянната революция“ - непрекъснати действия, често под спонтанната организация на „вождове“ („Führers“), избирани по „естествен авторитарен ред“, които обаче ще са готови да отстъпят правомощията си, кога-

¹⁶ Пак там. с. 256-257.

¹⁷ Segeberg, Harro. *Revolutionary nationalism: Ernst Jünger during the Weimar Republic*. -In: *History of European Ideas*, 16 (4-6), 1993, pp. 821-822.

¹⁸ Ibid. pp. 822 – 823.

то борбата достигне своята кулминация. Той представя своята визия като естествено продължение на всички велики революционни движения, започвайки от Френската революция. Тази негова представа отхвърля всякаква възможност за участие във всякаква партийна политика и парламентаризма като цяло. Всякаква надпревара за гласове и сблъсъци между различни партийни интереси за Юнгер представлява „замъгляване“ на „екзистенциалната истина“ на националистическата политика.

Крайна цел на „революционния национализъм“ е чрез прочитването на чужди влияния и управлението на „национал-имперско общество“ да се доведе до истинска модернизация, свободна от традиционните задръжки и с придобит нов смисъл. Така, според Юнгер, може да се преодолеят класовите и социални бариери и да се използва пълният потенциал на индустриалното и технологично развитие¹⁹.

Юнгер оставя интелектуална следа сред радикалната дясна мисъл, нетипична за традиционните консервативни и националистически кръгове. Като представител на „консервативната революция“ изпъква като може би най-революционно настроен, но и същевременно най-малко политически ангажиран, стремейки се да стои настрана от партийните отношения и парламентарните процеси във Ваймарската република. Неговата популярност като автор със сигурност спомага за по-масовото популяризиране на „консервативната революция“ сред обществото.

Значимост на „консервативната революция“ във Ваймарската република

„Консервативната революция“ определено представлява проява на оригинална дясна политическа мисъл, следствие до голяма степен от Световната война и следвоенната реалност, но също и с богати идейни основи, датиращи от предишния век. Въпросът за точните нива на влияние, които движението има сред обществото във Ваймарската република, е спорен, но със сигурност не е просто маргинално явление сред шепа интелектуалци. Може би най-силно се наблюдава влиянието сред средната класа и в университетите, където антидемократичните послания биват положително възприети. Популярността на военните писания на Юнгер, невероятният успех на „Залезът на Запада“ на Шпенглер, както и фактът, че към 1929 г., повече от десет години след края на войната, има пореден скок в търсенето на военните писания

¹⁹ Ibid. pp. 823 – 825.

от движението, говорят за широко разпространение на идеите им²⁰.

С течение на времето този „нов“ консерватизъм дори лека-по-лека измества традиционните консерватори, останали без нищо, което да „консервират“. Близостта на „консервативната революция“ с някои паравоенни организации като съюза на ветераните „Стоманената каска“ („Stahlhelm“) и „Младонемския орден“ („Jungdeutscher Orden“), силно повлияни от идеите за „нов национализъм“ и всяка наброяваща над 300 000 члена, кара някои да определят движението като „биещото сърце на антидемократичната мисъл“ във Ваймарската република²¹.

Спорен също е въпросът до каква степен „консервативната революция“ повлиява на националсоциализма. Съществува представа, че антидемократичните настроения, подклаждани от движението, подготвят почвата за бъдещия режим²². От друга страна е трудно да се търси в тях пряката връзка на „преход“ към националсоциализма, макар и някои представители да извършват този преход впоследствие, поради разнообразието от идеи и често сложните отношения с Националсоциалистическата партия. За връзките на „консервативната революция“ с националсоциалистите ще се обърне внимание по-късно.

Приносът на „консервативната революция“ при оформянето на цялостния поглед на обществото във Ваймарската република за Първата световна война също е значителен. Наблягането на героичните аспекти, „героичния реализъм“ и благородните цели на Германия в писанията им намират широк отзвук. Безсмислието на войната би означавало и безсмислие на дадените жертви и героичния дух, нещо, което не може да се възприема от мирогледа на „революцията“. Адресирайки интелектуалните си опоненти в лицето на либералите, Ернст Юнгер пише, че всяка философия, „която вижда смъртта на милиони във война като безсмислена, трябва да е философия, лишена от Бог, дух и сърце“, което от своя страна я прави „фундаментално безплодна“.

Като се наблюдава и спадът на интереса и постепенната изолация на пацифистки движения като движението „Никога повече война“ („Nie-wieder-Krieg-Bewegung“) и „ремилитаризацията“ на общественото мнение към 1929 г., може да се констатира, че „консервативната революция“ е имала немалък принос към този процес²³.

²⁰ Woods, Roger. The Conservative Revolution... pp. 2 -3.

²¹ Ibid. p. 3.

²² Ibid. pp. 2 - 3.

²³ Ibid. pp. 26 - 28.

„Консервативната революция“ като явление във Ваймарската република е тема, която представлява интерес и значимост и в днешно време. Авторите и идеите им, които разгледахме, не са изцяло в „историческо забвение“ или единствено „продукт на времето си“, ами отразяват интелектуалните последици от недоволството от „модерността“ и чувството на отчуждение от политическата система, теми, които биха могли винаги да са актуални. Малко се обръща внимание на оригиналната дясна мисъл в епоха, белязана от възхода на прословут тоталитарен режим, който до днес е сочен за един от най-тъмните периоди в човешката история. Цяло поколение млади интелектуалци, философи, историци и мислители попадат под сянката му, както предстои да разгледаме по-подробно, и биват забравени впоследствие заради греховете на този режим.

Идеите на „консервативната революция“ определено спадат към авторитарния клон на консерватизма и национализма. Те открито се базират на ирационализма и разчитат на митологизирани представи за „дух“, „воля“, „нация“ и др. Противопоставят се на индивидуализма като вреден за нацията, но същевременно възприемат идеята за ролята на „велик лидер“, който е нужен да поведе борбата. Насочеността им е силно колективистка, но отхвърлят демокрацията под съвременната ѝ форма. Имат консервативни цели, но революционни методи. Търсят отговори в миналото, но не желаят възстановяването на монархията. Възприемат социализма, но презират Маркс. Може би в действителност парадоксалността на термина „консервативна революция“ отговаря идеално на тяхната мисъл.

През годините на Ваймарската република, особено в ранния период, който политически е доминиран от леви и центристски правителства, традиционният консерватизъм цялостно губи почва под влиянието на разнородните авторитарни неоконсервативни идеи и нагласи (които, макар и днес групирани под термина „консервативна революция“, сами по себе си са разединени). Въпреки всички различия общото изглежда е цялостният негативизъм спрямо Ваймарската република и по ирония на съдбата и традиционните, и революционните консервативни сили ще се обединят към края на съществуването ѝ, безгласно (а в някои случаи и гласно) подкрепяйки издигането на Националсоциалистическата партия на власт.

BETWEEN THE TRADITIONAL AND THE REVOLUTION- ARY. A LOOK AT THE IDEOLOGICAL DISUNITY OF CONSERVATISM IN WEIMAR GERMANY AND THE „CONSERVATIVE REVOLUTION” AS A CULTURAL PHENOMENON

Stefan Lelyov, PhD Student

*Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences;
Scientific Archive – Bulgarian Academy of Sciences*

Abstract: The catastrophic end of World War I and its consequences for Germany placed conservative thought and intelligentsia in the country at a crossroads – between desperate attempts to preserve parts of pre-war normality and the clash with new “revolutionary” ideas, unusual for traditional conservatism. This situation gave birth to the movement that would become known as the “conservative revolution” – a group of young intellectuals who transformed post-war right-wing thought. This article aims to take a look at the state of traditional conservatism in the Weimar Republic, the emergence of this “conservative revolution” as a cultural phenomenon and the main ideas of some of its more prominent representatives.

Keywords: Weimar republic; Conservative Revolution; Carl Schmitt; Ernst Jünger; conservatism; Germany.

Докторант Стефан Лельов

Институт за исторически изследвания –

Българска академия на науките

гр. София, ул. „Шипченски проход” № 52, бл. 17

E-mail: stefan_lelyov@abv.bg